

- Омельковець, Руслана. «Західнополіські відфітонімні гастрономени». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 11, 2019, с. 111–23.
- Omelkovets, Ruslana. "Names of Dishes and Drinks Derived from Plant Names in Western Polissian Dialect". *Linguostylistic Studies*, iss. 11, 2019, pp. 111–23.

УДК 811.161.2'28(477.81/.82):641.5-027.553

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2019-11-111-123>

ЗАХІДНОПОЛІСЬКІ ВІДФІТОНІМНІ ГАСТРОНОМЕНИ

Руслана Омельковець

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Стаття присвячена дослідженню однієї з найстаріших лексико-семантичних груп української мови – лексики кулінарії, зокрема такої її підгрупи, як назви страв та напоїв, що співвідносні з найменуваннями рослин. Здійснено лексико-семантичний аналіз зафіксованих лексем. Показано її структурні особливості, способи утворення таких гастрономенив та семантичні зміни, що при цьому відбуваються.

Ключові слова: лексема, гастрономени, фітономени, західнополіські говірки, семантичні моделі, номінативна варіативність, лексична варіативність.

NAMES OF DISHES AND DRINKS DERIVED FROM PLANT NAMES IN WESTERN POLISSIAN DIALECT

Ruslana Omelkovets

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine

The article deals with the investigation of Western Polissian dialect lexical structure which presents a particular interest as far as it concerns lexics reflecting different language changes in local dialect. Western Polissian dialects are the real treasure for Slavic philology. The article elucidates the lexical and topical group of the names of dishes and drinks which are ancient and worth of studying in the course of history of language, in particular semantic transformation as a result of metonymical changes based on botany lexics. The study has revealed basic semantic models. Food as a human everyday need reveals most people's everyday life, their characters and traditions, their nutrition preferences, limitations, and prohibitions, and therefore it is a valuable source for researchers. The relevance of the investigation is due to the lack of a systemic description of the thematic vocabulary group "foodstuff names" in the Western Polissian dialects. The purpose of the article is to describe the names of dishes and drinks that are related to the names of the plants on the material of Western Polissian dialect lexicon. The names of dishes and drinks in the Western Polissian dialect form a rich thematic group of vocabulary, the degree of representation and the nominative variability of which are different. The article analyzes more than 500 West Polissian food and drink names based on the names of the plants. One-word examples demonstrate typical for Ukrainian language ways of dish name formation and relevant semantic changes. The article contains examples of suffix derivatives formed from the names of food products and examples of names derived by lexical-semantic method. The main types of complex names of dishes are mostly two-part phrases. The typical structures are

substantive phrases with subordinate words expressed by adjectives, participles, and nouns with prepositions. In most cases subordinate elements regardless of the grammatical form denote necessary ingredients of the dishes and methods of food processing or cooking. The repertoire of names testifies the formal variation of the Western Polissian dialect at the phoneme, accent, and grammar levels. A characteristic feature of the analyzed group of words is a wide range of synonyms for many concepts. As usual several terms are used in one locality or even in the speech of one and the same respondent, referring to the same phenomenon. Most names have several phonetic, morphological or accentuated variants.

Key words: thematic vocabulary group, names of dishes and drinks, Western Polissian dialect, ways of nomination, semantic models, nominative variability, lexical variability, derivation.

Вступ. Актуальним завданням сучасної лінгвістики і до нині залишається вивчення лексичного складу місцевих територіальних діалектів, оскільки лексика, як відомо, належить до найдинамічніших лінгвальних систем. Значний інтерес для такого дослідження становить територія Західного Полісся. Цей регіон і сьогодні зберігає справжні скарби для славістики. Важливе значення для мовознавчої науки мають назви, пов'язані з їжею. Їжа як повсякденна потреба людини найповніше розкриває щоденне життя народу, його побут, традиції, харчові вподобання, обмеження й заборони, тому найменування страв та напоїв є цінним джерелом для науковців. Лексико-семантична група «їжа» має широкі синтагматичні зв'язки, але, за словами З. Козиревої, поки що залишається найменш дослідженою. Тематичну групу лексики (далі – ТГЛ) «Назви їжі» детально вивчено у східнополіських (Турчин), східностепових (Загнітко) та буковинських (Борис) говірках. Ґрунтовні дослідження цих тематичних груп здійснено на матеріалі південнолемківських (Ганудель), закарпатських (Гоца), східнослобожанських (Волошинова) говірок та у говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя (Різник). Аналіз їжі на матеріалі говірок Прип'ятського Полісся здійснила білоруська дослідниця Г. Вештарт. **Актуальність розвідки** зумовлено відсутністю системного опису ТГЛ «Назви їжі» в українських західнополіських говірках.

Мета статті – здійснити опис назв страв та напоїв, співвідносних із найменуваннями рослин, на матеріалі українських західнополіських говірок. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) здійснити лексико-семантичний аналіз зафіксованих лексем; 2) показати структурні особливості цієї лексико-тематичної групи; 3) встановити способи утворення таких гастрономів та семантичні зміни, що при цьому відбуваються.

Матеріал і методи дослідження. Джерелами дослідження послужили власні польові записи, здійснені за спеціально укладеною програмою. У роботі використано метод компонентного аналізу (для з'ясування семантичної структури опорних лексем) та метод кількісних підрахунків, що уможливив визначення номінативної та лексичної варіативності досліджуваної терміносистеми.

Результати дослідження та дискусія. Актуальною на сьогодні залишається проблема лексико-семантичної еволюції лексики за певними моделями. Відомо, що одним із шляхів створення нової номінативної одиниці є надання готовій лексемі нової семантичної функції (опосередкований спосіб номінації) (Блинова 99). За рахунок такого метонімічного перенесення значною мірою поповнюється і лексика кулінарії. Метонімія як лексико-семантична трансформація слова базується на вживанні замість одного слова іншого, яке перебуває в синтагматичному, контекстному зв'язку з першим (Шмелев 62), тобто в певному асоціативному зв'язку за логічною суміжністю.

Лексико-тематична група «Назви страв та напоїв, співвідносних із назвами рослин», що об'єднує такі тематичні мікрогрупи, як «Назви овочевих страв», «Назви рідких страв, основними інгредієнтами яких є рослинні продукти», «Назви страв із крупів», «Випічка, до складу якої входять продукти рослинного походження», «Назви напоїв, основними інгредієнтами яких є рослинні продукти», «Назви приправ та спецій», репрезентує номінації страв, співвідносні із назвами культурних рослин, які найчастіше вирощують на вказаній території (картопля, капуста, буряк, морква, цибуля, бобові, горох, гречка, овес, ячмінь, жито, рис, мак, гарбуз, калина, малина, ожина та ін), та деяких дикорослих, які традиційно на Західному Поліссі вживалися в їжу (кропива, лобода та ін.). Такі гастрономени постали внаслідок внутрішньопарадигматичного перенесення значення за схемою «назва рослини > назва продукту > назва страви»:

«назви страв» < картопля 'картопля (*Solanum tuberosum* L.)' – 'однорічна трав'яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмаль' (Словник 4: 112): *картóпли* (Ворокомле) (далі після ілюстративного матеріалу в дужках вказуватимемо назву населеного пункту, в якому зафіксована наведена лексема), *картóпли мну́ти* (Ворокомле), *картóпл'а мн'áта*, *картóпл'а ва́рана* (Несвіч), *картóпл'а то́ўчана* (Брониця, Осівці) 'картопля м'ята'; *картóпли ту́шани* (Воєгоща), *картóпл'а ту́шана* (Ворокомле, Піщане) (*картóпл'а ту́шина* (Несвіч), *ту́шана картóпл'а* (Пнівне)), *ту́шана картóшка* (Ратнів) 'тушкована картопля'; *п'ічо́не картóпле* (Пнівне); *картóпл'а в лушп'і́н'і* (Воєгоща, Камінь-Каширський, Осівці), *картóпли в лушп'а́йках* (Видерта), *картóпле в мунд'і́рах* (Пнівне) 'варена або печена картопля, з якої не знято шкірку'; *картопл'áник'і* (*картопл'éники*) (Соснівка, Світязь) 'млинці з тертої картоплі'; *картопл'áнка* (Чаруків) 'тушкована картопля; *картопл'áнка* (Сошичне) 'картопляна юшка'; *карту́пл'éник* 'пиріг з картоплею' (Ворокомле); *картопл'áники* (Зарічне, Ківерці), *п'ірогі́ з картóпли* (Воєгоща) 'млинці з картоплі; *картопл'áники* (Зарічне) 'млинці з картопляного пюре з начинкою'; *картопл'áники з гриба́ми* (Кадище) 'млинці з картоплі та грибів'; *картопл'áники* (Чаруків), *картопл'áн'і кл'óцки* (Чаруків) 'галушки з картоплі'; < **бульба** – 'діал. картопля' (Словник

1: 254; Аркушин, 35; Омельковець, 36): *бу́л'ба* (Видерта, Ворокомле, Грудки, Піщане), *бу́л'ба мну́та* (Видерта, Ворокомле), *колóчена бу́л'ба* (Світязь) 'картопля м'ята'; *карто́пли жа́рани* (Пнівне) (*карто́пл'а жа́рена* (Камінь-Каширський)) 'картопля смажена'; *ту́шана бу́л'ба* (Майдан-Липненський, Рудня) 'тушкована картопля'; *бу́л'ба в мунд'ірах* (Ворокомле, Майдан-Липненський, Рудня) 'варена картопля, з якої не знято шкірки'; *бул'б'івники* (Ратне) (*бул'бóвники* (Ворокомле)), *бул'ба́ники* (Підцаревичі) (*бул'б'áник'і* (Хотешів)), *бул'бовикі́* (Самари), *бул'бéвники* (Видерта) 'млинці з картоплі'; *бул'ба́ник* (Погулянка) 'пиріг з картоплею'; *бул'ба́ники* (Майдан-Липненський, Тинне) 'млинці з тертої картоплі'; *бул'бóвники* (Волиця, Воля) 'млинці з картоплі та бобу'; *бул'бóнчик* (Видерта) 'тушкована картопля'; < **капуста** 'капуста городня (*Brassica oleracea* L.)' – 'городня рослина родини хрестоцвітих, листя якої використовують для виготовлення різних страв' (Словник 4: 82): *капусн'ák* (Мар'янівка, Гряди, Самари, Світязь), *боршч з кі́слої капу́сти* (Тинне) 'борщ із капусти' – 'страва, зварена переважно з квашеної капусти з додаванням інших продуктів' (Словник 4: 98); *го́лий капу́сник* 'пісний борщ із капустою' (Чаруків); *капусн'ák* (*то в нас тї́л'ки з рі́сом / линї́в'і голу́бці́ ка́жут' тепéр / то не боршч* (Майдан-Липненський)); *капуст'áник* (Тур) 'запечена капуста'; *капуст'áники* (Мельники) 'смажена капуста'; *ту́шана капу́ста з рі́сом* 'тушкована капуста з рисом' (Окачеве); *печéна капу́ста* (Самари) 'печена капуста'; *капуст'áники* (Кадище, Луків) 'млинці з капустою'; *капуст'áник'і* (Березне, Старий Чорторийськ) (*капуст'éники* (Ворокомле)), *капу́сн'ік'і* (Видерта), *капусн'акі́* (Воєгоща), *п'ір'іг з капу́стойу* (Пнівне), *п'ірогі́ з капу́стойу* (Дольськ), *капуст'án'і пиро́гі* (Погулянка) (*капуст'áни пиро́гі* (Рудня)), *пирошк'і капу́стн'і* (Майдан-Липненський) 'пироги з капустою'; < **квасоля** 'квасоля (*Phaseolus* L.)' – 'городня трав'яниста однорічна рослина родини бобових, плоди якої вживають для їжі' (Словник 4: 132) (*б'і́б* – 'діал. квасоля' (Аркушин, 18; Омельковець, 26); *пасóл'а* – 'діал. квасоля' (Аркушин, 383; Омельковець, 141)): *бобóві́ звар* (Видерта), *бобовйáнка* (Воєгоща) (*бубувйéнка* (Ворокомле)), 'юшка з квасолі'; *боб'івники* (квасоля) (Самари, Тур) (*бобóвники* (Залізниця)) 'млинці з картоплі та квасолі'; *буб'івники* (Окачеве) 'вареники з квасолею'; *бобівники* (Окачеве), *пиро́гі з пас'óлуйу* (Тинне) 'пироги з квасолею'; *квасол'áнка* (Волиця) 'настоянка з квасолі'; *ту́фтéл'ки з квасóл'і* (Ратне), *шпараг'івка* (Чаруків) 'салат із квасолі', *пасóл'ова йу́шка* (Майдан-Липненський), *пасóл'а р'ідка* (Старий Чорторийськ), *суп з бубóм* (Пнівне), *квасолéві́й суп* (Березне) 'суп із квасолею'; *боршч з бобóм* 'борщ із квасолею' (Окачеве); < **горох** 'горох посівний (*Pisum sativum* L.)' – 'польова і городня тран'яниста рослина родини бобових із круглим насінням (горошинами), що використовується для харчування' (Словник 2: 137): *горох* (Брониця, Воєгоща, Грудки, Осівці, Піщане, Соснівка, Сошичне), *гурóх ва́раний* (Видерта, Ворокомле), *горохóвка* (Ратне) 'каша з гороху'; *горохóвнec* (Ворокомле) (*горохéвник* (Видерта)), *горо́хові́й суп* (Березне) (*горо́хов'ї́й суп*

(Воєгоща)) 'суп із горохом'; < **буряк** 'буряк (*Beta vulgaris*)' – 'корінь цієї рослини вживається як їжа' (Словник 1: 262): *бурача́ник* (Видерта) (*бураче́ник* (Ворокомле)), *бур'ача́ний боршч* (Погулянка), *боршч з бурака́* (Пнівне), *боршч з бурачка́ мулуде́йкого* (Воєгоща), *боршч з нате́ни* (Воля), *боршч з бур'акóвойі нате́ни* (Самари) 'борщ із листя або коренеплодів буряка'; *бурача́нка* (Воєгоща) (*бураче́нка* (Борбин, Пнівне, Погулянка, Рудня, Старий Чорторийськ)) 'алкогольний напій із цукрових буряків', *кв́а́ша бурако́ва* 'напій із цукрових буряків'; < **гречка** 'гречка посівна (*Fagopyrum esculentum* L.)' – 'однорічна трав'яниста медоносна рослина, із зерен якої виготовляють високопоживну крупу та борошно' (Словник 2: 164): *гре́чка* (Видерта, Воєгоща), *греча́ний кис'і́л'* (Березне) 'каша з гречаної крупи', *греча́ники* (Воєгоща, Волиця, Ворокомле, Гряди, Зарічне, Колодеже, Майдан-Липненський, Носарево, Пнівне, Самари, Світязь), *греча́нки* (Воєгоща) 'котлети з гречки', *греча́ники* (Гряди) 'млинці з вареної гречки', *греча́ний суп* (Світязь) 'суп із гречаною крупною'; < **щавель** 'щавель (*Rumex*)' – 'трав'яниста, перев. багаторічна рослина родини гречкових, стебло й продовгувате листя якої здебільшого має кислий смак; використовується в кулінарії' (Словник 11: 570): *шча́вух*, *ча́вйух*, *шча́війі* – 'діал.щавель' (Омельковець 201); *шча́влéвий боршч* (Березне, Самари), (*шча́вл'óвий боршч* (Волиця), *шча́вйóвий боршч* (Торчин), *шча́вл'óви боршч* (Тинне), *шча́вушн'і́й боршч* (Світязь) (*шча́вушний боршч* (Луків)), *боршч із шча́вл'а́* (Тинне), *боршч з ча́вйухо́м* (Окачеве), *ща́вél'ник* (Ратне) 'зелений борщ'; < **овес** 'овес (*Avena*)' (*увес* – 'діал. овес' (Омельковець 132); > **вівсянка** – 'борошно або крупа, виготовлені з вівса; вівсяна каша або юшка' (Словник 1: 550): *в'і́вс'а́ник* (Воєгоща) (*вувс'е́ник* (Видерта), *увс'е́ник* (Ворокомле), *овс'а́ник* (Майдан-Липненський)), *в'і́с'а́ники* (Гряди) (*овс'а́ник'і* (Погулянка, Старий Чорторийськ)), *в'і́вс'а́н'і пр'а́н'ік'і* (Пнівне) 'вівсяне печиво'; *в'і́вс'а́на ка́ша* (Камінь-Каширський) (*вус'а́на ка́ша* (Торчин)) 'вівсяна каша'; *в'і́вс'а́ну́й кис'і́л'* 'кисіль із вівсяного борошна' (Самари); < **рис** 'рис (*Oryza sativa*)' – 'трав'яниста рослина родини злакових, зерна якої є цінним харчовим продуктом' (Словник 8: 538): *рис* (*рес*) (Видерта, Ворокомле, Торчин) 'рисова каша'; *рис'і́вни́ц'а* (Ряди) 'рис з овочами'; < **ячмінь** 'ячмінь (*Hordeum vulgare*)' – 'злакова рослина, зерна якої використовують для виготовлення круп та борошна' (Словник 11: 661): *йачм'і́нка* (Соснівка), *йачм'і́н:а ка́ша* (Воєгоща) 'каша з ячменю'; < **жито** 'жито (*Secale cereale*)' > **житнівка** 'житнівка горілка, приготовлена з хліба, зерна (перев. жита)' (Словник 11: 683): *житн'і́вка* (Березне) 'горілка з жита'; *житн'е́к* 'житній хліб' (Видерта); < **мак** 'мак (*Papaver rhoeas* L.)' – 'трав'яниста рослина, що вирощується як лікарська та олійна культура' (Словник 4: 601): *макувн'е́к* (Ворокомле), *маковник'і́* (Погулянка) (*макувник'і́* (Воєгоща)) 'млинець з маком'; *мак'і́вну́к* (Світязь, Чаруків) (*маковну́к* (Щедрогір)) 'пиріг з маком'; < **цибуля** 'цибуля (*Allium*)' – 'овочева городня рослина з їстівною цибулиною і їстівним трубчастим листям' (Словник 11: 206): *цибу́л'ники* (Княгининок, Мар'янівка, Ратне, Самари), *цибу́л'а́ники* (Борбин) 'млинці з

цибулі'; < **морква** 'морква (*Daucus*)' – 'городня рослина з пірчасторозсіченими листками й довгастим потовщеним коренем, що вживається як їжа' (Словник 4: 803): *моркв'аній торт* (Самари), *моркв'аній пл'ацок* (Ратне) 'випічка'; *моркв'аніки* (Княгининок) 'млинці з моркви'; < **гарбуз** 'гарбуз (*Cucurbita*)' – 'городня сланка рослина з великими круглими або овальними плодами' (Словник 2: 30): *гарбуз'ова кáша* (Самари), *гарбуз'єнка* (Ворокомле) 'каша із гарбузи'; *гарбу́зник* (Щедрогір) 'суп із гарбузи'; < **яблу́ня** 'яблу́ня (*Malus*)' > **яблу́ко** 'плід яблуні' (Словник 11: 619): *йа́блунчик* (Видерта, Ворокомле, Гряди), *пирі́г йа́блунчи* (Майдан-Липненський), *п'ірог'е́ з йа́блуками* (Окачеве) 'пиріг з яблук'; *йалуча́ники* (Княгининок) 'млинці з яблук'; < **кро́пива** 'кро́пива дводомна (*Urtica dioica* L.)' – 'трав'яниста рослина, стебло та листя якої густо вкриті жалкими волосками' (Словник 4: 365): *копиви́аніки* (Борбин) 'млинці з кропиви'; < **черемша** 'цибуля ведмежа (*Allium ursinum*)': *черемша́ник* (Носарево) 'салат із черемші'; < **лобо́да** 'лобо́да біла (*Chenopodium album* L.)': *сви́р'і́бка* (*сви́р'і́на* – 'діал. лобода біла' (Пнівне)), *боршч з ли́б'і́ду* (Пнівне) 'борщ з лободи';

«**назви приправ, співвідносних із назвами рослин**» < **петрушка** 'петрушка (*Petroselinum*)' – 'дворічна, зрідка однорічна городня пряна овочева рослина родини зонтичних, коренеплоди та листочки якої використовують як приправу для їжі' (Словник 6: 345): *петру́шка* (*пимру́шка*, *п'имру́шка*, *петру́ха* (Омельковець 143); < **крі́п** 'крі́п городній чи пахучий (*Anethum graveolens* L.)' – 'однорічна городня рослина родини зонтичних, що її використовують як ароматичну приправу для страв, а також для соління огірків і помідорів' (Словник 4: 356): *кр'ín* (Брониця, Воєгоща, Грудки, Гряди, Дольськ, Осівці) (*крип* (Піщане, Соснівка), *укро́п* (Брониця, Воєгоща, Камінь-Каширський), *укро́п*, *укр'ín*, *окр'ín*, *окро́п*, *кр'ín*, *круп* (Омельковець 188)), *кпунéц'* (Видерта, Ворокомле); < **м'я́та** 'м'я́та перцева (*Mentha piperita* L.)' – 'багаторічна трав'яниста запашна рослина родини губоцвітих' (Словник 4: 839): *мйáта* (*мн'áта*, *мйáтва*, *мйатва́*, *мн'ётва*) *мйáта перце́ва*, *мйáта холо́дна* (Омельковець 117), *мйáтка* (*мн'áтка* (Омельковець 118)), *паху́чка* (Омельковець 141), *бу́квиц'а* (Омельковець 36), *з'ірча́к* (Омельковець 49); < **часник** 'часник городній (*Allium sativum* L.)' – 'овочева городня рослина з різким смаком і запахом, що вживається як страва та приправа' (Словник 11: 277): *часні́к* (*ч'існо́к*, *чусно́к*, *чусні́к*, *часне́к* (Омельковець 194); < **цибу́ля** 'цибу́ля (*Allium*)' – 'овочева городня рослина з їстівною цибулиною і їстівним трубчастим листям' (Словник 11: 206): *цибу́л'а* (*цибу́ла*, *цебу́л'а* (Омельковець 193); < **перець** 'перець овочевий, або паприка (*Capsicum annuum*)' – 'овочева напівкущова або трав'яниста рослина, пряні плоди якої використовуються для їжі або як приправа' (Словник 6: 318). *пе́рець* (усі обстежені населені пункти) (*пе́риц'* (Видерта, Ворокомле)); < **гірчи́ця** 'гірчи́ця біла (*Sinapis alba*)' – 'трав'яниста олійна рослина з родини хрестоцвітих. Приправа до страви' (Словник 2: 76). *гурче́ц'а* (Видерта, Ворокомле); < **хрі́н** 'хрі́н

звичайний (*Armoracia rusticana*) – ‘корінь цієї рослини вживається як гостра, пряна приправа до їжі’ (Словник 11: 149): *хр’ін* (усі обстежені населені пункти) (*хрин* (Видерта, Ворокомле), *хр’ін*, *хрон* (Омельковець 192)); < **меліса** ‘меліса лікарська (*Melissa officinalis* L.)’ – ‘трав’яниста багаторічна медоносна рослина, яку застосовують як спецію при засолюванні помідорів і огірків’ (Словник 4: 669): *ме^л’іса* (Омельковець 124), *каділо* (Омельковець 8), *котівник* (Омельковець 100), *л’ескавка*, *лимонка*, *лимон:а мйáта*, *лимон:а травá* (Омельковець 112), *мйáта* (*мн’áта*) (Омельковець 117), *мйáтка*, *мйáточник* (Омельковець 118), *мáточник* (*мáтучн’ік*) (Омельковець 122), *мед’івка* (Омельковець 96), *мед’івнік*, *ме^д’івніц’а*, *л’ісовá медóва травá* (Омельковець 122), *пахн’учка* (Омельковець 141), *ройовік* (Омельковець 162);

«**назви напоїв, пов’язані з найменуваннями рослин**» < **жито** ‘жито (*Secale cereale*)’ > **житнів́ка** – ‘горілка, приготовлена з хліба, зерна (перев. жита)’ (Словник 11: 83): *же́тн’івка* (Соснівка); < **зубрівка** (*зубр’івка* ‘чаполох пахуча (*Hierochloa odorata* Wahlb.)’ (Омельковець 83) – ‘дикоросла трав’яниста рослина родини злакових; настояна на цій траві горілка’ (Словник 3: 728): *зубрóвка* (Видерта, Ворокомле); < **калган** ‘перстач прямостоячий (*Potentilla erecta* Ráeusch.) *кол’гáн* – ‘діал. калган’ (Волиця) > *калганівка* – ‘горілка, настояна на калгані’ (Словник 4: 76): *калгáн’івка* (Видерта, Зарічне, Самари), *кол’гáнка* (Волиця); < **калина** ‘калина звичайна, або червона калина (*Viburnum opulus* L.)’ > *калінівка* ‘горілка, настояна на ягодах калини; калинова наливка’ (Словник 4: 760: *калі́н’івка* (Борбин, Гряди, Соснівка); < **вишня** ‘вишня (*Cerasus*)’ > *вишнів́ка* – ‘вишнева наливка’ (Словник 1: 543): *вишн’áк* (Гряди, Колодеже) (*вишн’éк* (Воєгоща)), *вишн’óвка* (Воля), *вишн’áнка* (Старий Чорторийськ) ‘настоянка з вишень’; *вишн’івка* ‘самогонка з вишень’ (Стенжаричі); < **ожина** ‘ожина сиза або звичайна (*Rubus caesius* L.)’ > *ожинівка* – ‘наливка з ожини’ (Словник 5: 648): *ожі́н’івка* (Воєгоща) (*вже́нувка* (Видерта, Ворокомле), *ужéнувка* (Ворокомле)); *ожі́н:уки* (Гряди) ‘пиріжки з ожиною’; < **малина** ‘малина європейська (*Rubus idaeus*)’ > *малинів́ка* – ‘наливка з ягід малини’ (Словник 4: 607): *малі́н’івка* (Борбин, Гряди) (*малі́нувка* (Грудки), *малéнувка* (Ворокомле)); < **груша** ‘груша (*Pyrinae*)’ > *груші́вка* – ‘грушева наливка’ (Словник 2: 183): *груш’івка* (Осівці); < **перець** ‘перець овочевий, або паприка (*Capsicum annuum*)’ > *перці́вка* – ‘горілка, настояна на перці’ (Словник 6: 335): *перцо́вка* (Брониця); < **полин** ‘полин гіркий (*Artemisia absinthium* L.)’ > *по́лін’івка* – ‘горілка, настояна на полину’ (Словник 7: 68): *полі́н’івка* (Камінь-Каширський, Самари) ‘горілка з полину’; < **абрикос** ‘абрикос (*Prunus armenica*)’ > *абрикосі́вка* – ‘горілка, настояна на абрикосах’ (Словник 1: 5), *абрикóс’івка* (8); < **слива** ‘слива домашня або звичайна (*Prunus domestica*)’ > *слив’я́нка* – ‘сливова наливка або настойка на спирті, горілці і т. ін.’ (Словник 9: 351): *слив’я́нка* (Воєгоща, Старий Чорторийськ) (*слив’я́нка* (Грудки)); **а́грус** ‘а́грус (*Ribes uva-crispa*)’ > *а́грусі́вка* – ‘наливка або настоянка з а́грусу’ (Словник 1: 18): *а́грус’івка* (Камінь-Каширський); <

клюква (кл'у́ква 'журавлина болотна (*Oxycoccus palustris* Pers.)' (Омельковець 93) > **клюквівка**: кл'у́кв'і́вка 'напій з клюкви' (Зарічне); кл'у́кв'і́вка (Зарічне) 'настоянка з клюкви'; < **терн** 'терен звичайний (*Prunus spinosa* L.)' > **тернівка**: терну́вка (33) 'настоянка з терну'; < **шипшина** 'шипшина собача (*Rosa canina* L.)' > **шипшинівка**: шипші́н'і́вка (Самари) 'настоянка з шипшини'; < **кульбаба** 'кульбаба лікарська (*Taraxacum officinale webb.* L.)': кул'ба́бове варéн':а (Любомль) 'варення з квітів кульбаби', кул'ба́бка (Кадище) 'настоянка з квітів кульбаби'; < **пшениця** 'пшениця (*Triticum* L.)': пшені́чний квас (Самари); < **троянда** 'троянда (*Rosa* L.)': тройа́ндове варéн':а (Любомль, Самари), варéн':а з тройа́ндових пел'у́сток (Самари); < **хміль** 'хміль звичайний (*Humulus lupulus*)': ну́во з хме́л'у (Самари); < **липа** 'липа серцелиста (*Tilia cordata* Mill.)': лу́повий ча́й (Зарічне); < **обліпиха** 'обліпиха крушиновидна (*Hippophae rhamnoides* L.)': обл'і́ну́шник (Гряди) 'чай з обліпихи'; < **хрін** 'хрін звичайний (*Armoracia rusticana*)': хр'і́нову́ха (Гряди) 'алкогольний напій із хрону'; < **черемха** 'черемха звичайна (*Prunus padus*)': ко́мпо́т з чере́му́хи (Колодеже) 'напій із черемхи'; < **чорниця** 'чорниця звичайна (*Vaccinium myrtillus* L.)': ка́мпо́т з йе́гуд (Пнівне) 'напій із чорниць'.

Загальна кількість проаналізованих назв становить близько 500. Кількість номенів для позначення реалій варіює від 1 (напр.: *рис'івни́ц'а* 'рис з овочами'; *житн'і́вка* 'горілка з жита'; *житн'е́к* 'житній хліб'; *цибул'а́ники* 'млинці з цибулі') до 5 (напр.: 'картопля м'ята' – *карто́пли*, *карто́пли мну́ти*, *карто́пл'а мн'а́та*, *карто́пл'а ва́рана*, *карто́пл'а то́ўчана*).

Одна страва може мати декілька назв (напр.: 'борщ із капусти' – *капусн'а́к*, *боршч з кі́слої капу́сти*; 'пироги з капустою' – *капу́сн'і́к'і*, *капуст'е́ники*, *капусн'акі́*, *капуст'а́ник'і*, *п'і́р'і́г з капу́стойу*, *п'і́рог'і́ з капу́стойу*, *капуст'а́н'і́ пиро́г'і́*, *капуст'а́ни пиро́г'і́*, *пирошк'і́ капу́стн'і́*; 'суп із квасолею' – *пасо́л'ова йу́шка*, *пасо́л'а р'і́дка*, *суп з бубо́м*, *квасоле́вий суп*) і навпаки різні страви можуть іменуватися однаково (напр.: *картопл'а́ники* 'млинці з картоплі', 'млинці з картопляного пюре з начинкою', 'галушки з картоплі'; *бураче́нка* 'страва із листя буряка', *бурача́нка* 'алкогольний напій, виготовлений із буряків'; *боб'і́вники* (квасоля) 'млинці з картоплі та квасолі'; *буб'і́вники* 'вареники з квасолею'; *бобі́вники* 'пироги з квасолею').

Зіставлення або вияв номенів у різних говірках засвідчив їх формальне варіювання в межах досліджуваних говірок на фонемному, акцентному та граматичному рівнях; переважають фонемні варіанти, акцентних та граматичних варіантів зафіксовано значно менше, напр.: *бул'б'і́вники* (*бул'бо́вники*), *бул'ба́ники* (*бул'ба́ник'і́*), *бул'бови́к'і*, *бул'бе́вники*; *бобові́я́нка* (*бубуві́я́нка*); *бобо́вники* (*боб'і́вники*); *горохо́внec* (*горохе́вник*); *горо́ховий суп* (*горо́хов'і́й суп*); *бурача́ник* (*бураче́ник*); *шчавле́вий боршч* (*шчавл'о́вий боршч*, *шчаві́овий боршч*, *шчаву́шн'і́й боршч*, *шчавл'о́ви боршч*, *шчаву́шний боршч*); *в'і́вс'а́ник* (*вувс'е́ник*, *увс'е́ник*, *овс'а́ник*); *мак'і́вні́к* (*маковні́к*, *макувні́к*); *кр'і́п* (*крип*, *укро́п*, *укр'і́п*, *окр'і́п*, *окро́п*, *кр'і́п*, *круп*).

Структурно зафіксовані назви поділяються на дві великі групи: 1) однослівні найменування; 2) складені найменування, що є полікомпонентними (здебільшого двокомпонентними) словосполученнями. Однослівні назви страв засвідчують типові для української мови способи утворення назв страв та семантичні зміни, що при цьому відбуваються, як-от: 1) суфіксальні утворення від назв продукту: «**назви страв**» – картопл'яник'і, картопл'янка, картопл'єник, бул'бóвники, бул'бáники, бул'б'івники, бул'б'áник'і, бул'бовик'і, бул'б'євники, бул'бáник, бул'бáники, бул'бóвники, бул'бóнчик, капусн'я́к, капуст'я́ник, капуст'я́ник'і, капуст'я́ники, капусн'я́к'і, капусн'я́к'і, бубув'я́нка, бобов'я́нка, бобóвники, боб'івники, буб'івники, бобівники, квасол'я́нка, шпараг'івка, горохóвка, горох'є́вник, горохóвек, бурач'я́ник, бурач'є́ник, бурач'я́нка, бурач'є́нка, греч'я́нки, греч'я́ники, шчав'є́л'ник, в'ївс'я́ник, вувс'я́ник, в'їс'я́ники, увс'я́ник, овс'я́ник, овс'я́ник'і, рис'я́вниц'я, житн'я́вка, житн'я́к, макув'я́к, макувник'і, маковник'і, мак'я́вник, маковник, цибу́л'ники, цибул'я́ники, гарбуз'я́нка, гарбу́зник, йаблущник, йалуч'я́ники, копив'я́ники, черемш'я́ник, ж'є́тн'я́вка, зубрóвка, кал'я́н'я́вка, кол'я́нка, кал'я́н'я́вка, вишн'я́к, вишн'я́к, вишн'я́вка, вишн'я́вка, вишн'я́нка, ож'я́н'я́вка, вж'є́нувка, уж'є́нувка, ож'я́н'я́ники, мал'я́н'я́вка, мал'я́нувка, мал'є́нувка; груш'я́вка, перцóвка, пол'я́н'я́вка, абрикóс'я́вка, слив'я́нка, слив'я́нка, агрус'я́вка, кл'я́к'я́вка, терн'я́вка, шипш'я́н'я́вка, кул'б'я́бка, обл'я́н'я́ник, хр'я́нов'я́ка; отже, більшість броматонімів утворено від іменних (переважно іменникових – назви рослин) основ шляхом суфіксації, яка вказує на релятивне відношення до інших назв, на базі яких виникли ці лексеми; до найпродуктивніших суфіксів у творенні відсубстантивних похідних належать: -к-, -ик- (-ік-), -ник-, -анк- (-єнк-), -івк- (-увк-, -овк-); малопродуктивними є суфікси: -ак (-єк-), -ух-, -ни́ц'я; 2) найменування, утворені лексико-семантичним способом; це назви страв та напоїв, співвідносні з назвами городньої та садової продукції, які збігаються з ботанічними найменуваннями самих рослин (передусім ідеться про вживання в ролі назв страв найменувань продуктів – назв рослин): карто́пли, бу́л'ба, грéчка, рис, горох, купéц'я, кр'я́н, м'я́та, часні́к, цибу́л'я, пéрец'я, гурчéц'я, хр'я́н, ме́л'я́ка. Серед них переважають двоскладні словосполучення. Основними типами двоскладних структур є такі: іменниково-прикметникові (дієприкметникові), іменниково-іменникові. Словосполучення з головним словом – іменником і залежним прикметником або дієприкметником поділяємо на групи залежно від семантики залежного компонента: 1) найбільшу кількість становлять словосполучення, у яких залежний прикметник вказує на продукт, який є або основним інгредієнтом страви, або тим компонентом, який надає страві особливого смаку: картопл'я́н'я́ кл'я́цки, ка́пуст'я́н'я́ пиро́ги (ка́пуст'я́ни пиро́ги), пирошк'я́ ка́пуст'я́н'я́, бобóвий звар, пасóл'ова йу́шка,

горóхов'її сун, горóховий сун, бур'ачáний боршч, квáша бураковá; гречáний кис'їл', гречáний сун, шчавлéвий боршч (шчавл'óвий боршч, шчавйóвий боршч, щаву́шн'її боршч, шчавл'óви боршч, шчаву́шний боршч), в'ївс'áн'ї пр'áн'їк'ї, в'ївс'áна кáша (вус'áна кáша), в'ївс'áний кис'їл', йачм'їн:а кáша, моркв'áний торт, моркв'áний пл'áцок, гарбузóва кáша, пирі́г йáблучни, кул'бáбове варén':а, пшені́чний квас, трóйáндове варén':а, лі́повий чай; 2) ряд складених найменувань являють собою словосполучення іменників із залежними дієприкметниками, які вказують на види кулінарної або механічної обробки продуктів: картóпли мнúти (картóпл'а мн'áта), картóпл'а вáрана, картóпл'а тóўчана, картóпл'а тóўшана (картóпли тóўшани, картóпл'а тóўшина, тóўшана картóпл'а, тóўшана картóшка), п'ічóне картóпле, бóл'ба мнúта, колóчена бóл'ба, картóпл'а жáрена (картóпли жáрани), тóўшана бóл'ба.

Інші назви мають залежний іменник із прийменником у таких відмінках: 1) орудний відмінок із прийменником з (із). У такому разі залежний іменник вказує на обов'язковий компонент нової страви, який робить її унікальною (начинка чи намазка): картóпл'áники з грибáми, тóўшана капúста з рíсом, боршч з бобóм, боршч з чавйухóм, п'ірогú з капúстойу (п'ір'і́г з капúстойу), пиро́гú з пас'óлуйу, п'ірог'é з йáблуками; 2) родовий відмінок із прийменником з (із). Такі словосполучення являють собою поєднання назви страви із назвою продукту, який є її основним інгредієнтом: п'ірогú з картóпли, боршч з кúслої капúсти, боршч з бур'акóвойі натíни, боршч з либ'ідú, боршч з натéни, варén':а з трóйáндових пел'úсток, компóт з черемúхи, кампóт з йéгуд; 3) місцевий відмінок із прийменниками у (в): картóпл'а в лушпíн':ї, картóпли в лушпáйках, картóпле в мунд'ірах, бóл'ба в мунд'ірах.

Зафіксовано кілька найменувань, які містять три та більше компоненти. Серед них – трикомпонентні структури, які поділяються на два типи: 1) ускладнення опорного двоскладного словосполучення залежним компонентом: тóўшана капúста з рíсом; 2) опорний компонент – однослівна назва страви має залежний компонент, виражений іменниково-прикметниковим словосполученням: боршч з кúслої капúсти, боршч з бур'акóвойі натíни, боршч з бурачкá мулудéйкого, варén':а з трóйáндових пел'úсток.

Проведений аналіз структурних типів гастрономенів засвідчує, що більшість із них є полілексемними, серед яких переважають двокомпонентні назви, що дає змогу посилити інформативність найменування.

Мотиваційні зв'язки проступають у значній кількості назв. Якщо згрупувати всі ці мотиви, то виявиться 2 основні семантичні моделі, за якими відбувається переосмислення:

1) 'продукт' → 'страва', напр.: грéчка, горóх, рéс;

2) 'кулінарний процес або дія' → 'страва', напр.: тóўшана картóпл'а, жáрана картóпл'а, бóл'ба запéчана, картóпли вáрани;

Висновки та перспективи досліджень. Гастрономічні назви утворюють розгалужену щодо репертуару тематичну групу лексики. Встановлено поліфункціональність одних номенів і монофункціональність інших. З'ясовано, що за структурою більшість найменувань є полілексемами; лексична варіативність номінацій зумовлена такими чинниками: реалізацією різних мотиваційних ознак при номінаціях, внутрішньоговірковими трансформаціями в межах номінацій; семантичні деривати є наслідком метонімічного та метафоричного перенесень.

Для досліджуваної тематичної групи лексики визначальними є такі диференційні ознаки: 'основний інгредієнт', 'спосіб приготування'. Спільною для всіх досліджуваних лексико-семантичних підгруп є така мотиваційна модель – 'інгредієнт' → 'назва страви', яка реалізована за допомогою суфіксальної деривації, метонімії, аналітичної номінації, вираженої атрибутивними та субстантивними словосполученнями.

Список обстежених населених пунктів

- м. Березне Березнівського району Рівненської області
- с. Борбин Млинівського району Рівненської області
- с. Брониця Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Видерта Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Воєгоща Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Волиця Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Воля Любешівського району Волинської області
- с. Ворокомле Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Грудки Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Гряди Іваничівського району Волинської області
- с. Дольськ Турійського району Волинської області
- с. Залізниця Любешівського району Волинської області
- с. Зарічне Зарічянського району Рівненської області
- с. Кадище Ківерцівського району Волинської області
- м. Камінь-Каширський Камінь-Каширського району Волинської області
- м. Ківерці Ківерцівського району Волинської області
- с. Княгининок Луцького району Волинської області
- с. Колодеже Горохівського району Волинської області
- с. Луків Турійського району Волинської області
- м. Любомль Любомльського району Волинської області
- с. Майдан-Липненський Маневицького району Волинської області
- с. Мар'янівка Горохівського району Волинської області
- с. Мельники Шацького району Волинської області
- с. Несвіч Луцького району Волинської області
- с. Носарево Млинівського району Рівненської області
- с. Окачеве Ратнівського району Волинської області
- с. Осівці Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Підцаревичі Маневицького району Волинської області
- с. Піщане Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Пнівне Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Погулянка Маневицького району Волинської області
- смт Ратне Ратнівського району Волинської області
- с. Ратнів Луцького району Волинської області

- с. Рудня Костопільського району Рівненської області
- с. Самари Ратнівського району Волинської області
- с. Світязь Шацького району Волинської області
- с. Соснівка Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Сошичне Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Старий Чорторийськ Маневецького району Волинської області
- с. Стенжаричі Володимир-Волинського району Волинської області
- с. Тинне Сарненського району Рівненської області
- с. Торчин Луцького району Волинської області
- с. Тур Ратнівського району Волинської області
- с. Хотешів Камінь-Каширського району Волинської області
- с. Чаруків Луцького району Волинської області
- с. Щедрогір Ратнівського району Волинської області,

Список використаної літератури

- Аркушин, Григорій. *Словник західнополіських говірок*. 2-ге вид. Луцьк, 2016.
- Блинова, Ольга. «Лексическая мотивированность и некоторые проблемы региональной лексикологии». *Вопросы изучения лексики русских народных говоров*. Ленинград: Наука, 1972, с. 92–104.
- Борис, Людмила. *Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 2015.
- Вештарт, Галіна. «Назвы ежы». *Лексіка Палесся ў прасторы і часе*. Мінск: Навука і тэхніка, 1971, с. 89–142.
- Волошинова, Марина. *Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнослов'янських говірках*. Автореф. дис. ...кандид. філол. наук: 10.02.01. Луганськ, 2014.
- Ганудель, Зузанна. *Бытовая лексика украинских говоров Восточной Словакии: (Названия пищи, посуды и утвари)*. Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.01. Ужгород, 1980.
- Гоца, Еріка. *Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2001.
- Загнітко, Надія. *Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2011.
- Козирева, Зінаїда. «Українська когнітосфера “їжа” як предмет лінгвістичного дослідження». *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія – Педагогіка – Психологія*, вип. 29, 2014, с. 48–55.
- Омельковець, Руслана. *Словник ботанічної лексики західнополіських говірок*. Луцьк, 2009.
- Різник, Віра. *Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2017.
- Словник української мови*, за ред. І. К. Білодіда. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
- Турчин, Евгения. *Лексика питания в украинских восточнополесских говорах*. Автореф. дисс. ...канд. филол. наук: 10.02.01. Киев, 1990.
- Шмелев, Д., Журавлев, А., Ермакова, О. и др. *Способы номинации в современном русском языке*. Москва: Наука, 1982.

References

- Arkushyn, Hryhorii. *Slovnyk zakhidnopoliskykh hovirok*. 2nd ed. Lutsk, 2016.
- Blinova, Ol'ga. "Leksicheskaja motivirovanost' i nekotorye problemy regional'noj leksikologii". *Voprosy izuchenija leksiki russkikh narodnykh govorov*. Leningrad: Nauka, 1972, pp. 92–104.
- Boris, Liudmyla. *The dynamic content of the thematic lexical group of food and beverages in Bukovyna patois*. PhD Thesis Abstract. Chernivtsi, 2015.
- Vjestart, Halina. "Nazvy jezy". *Ljeksika Paljessja u prastory i casje*. Minsk: Navuka i technika, 1971, pp. 89-142.
- Voloshynova, Maryna. *Dynamics of traditional subject vocabulary in Ukrainian East Slobozhanshchina dialects*. PhD Thesis Abstract. Luhansk, 2014.
- Ganudel', Zuzanna. *Bytovaja leksika ukrainskikh govorov Vostochnoj Slovakii: (Nazvanija pishhi, posudy i utvari)*. PhD Thesis Abstract. Uzhgorod, 1980.
- Gotsa, Erika. *Names of food and kitchen utensils in Ukrainian Carpathian patois*. PhD Thesis Abstract. Uzhgorod, 2001.
- Zahnitko, Nadiia. *Names of Food and Drinks in Eastern Steppe Dialects of the Donetsk region*. PhD Thesis Abstract. Donetsk, 2011.
- Kozyrieva, Zinaida. "Ukrainska kohnitosfera "izha" yak predmet lnhvistychnoho doslidzhennia". *Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu. Serii Filolohiia – Pedahohika – Psykholohiia*, iss. 29, 2014, pp. 48–55.
- Omelkovets, Ruslana. *Slovnyk botanichnoi leksyky zakhidnopoliskykh hovirok*. Lutsk, 2009.
- Riznyk, Vira. *The names of foodstuffs and kitchen utensils in the Ukrainian dialects of the San-Dniester region*. PhD Thesis Abstract. Lviv, 2017.
- Slovnyk ukrainskoi movy*, edited by I. K. Bilodid. 11 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.
- Turchin, Evgenija. *Leksika pitaniia v ukrainskikh vostochnopoleskikh govorah*. PhD Thesis Abstract. Kiev, 1990.
- Shmelev, D., Zhuravlev, A., Ermakova, O. and all. *Sposoby nominacii v sovremennom russkom jazyke*. Moskva: Nauka, 1982.

Стаття надійшла до редколегії 26.08.2019